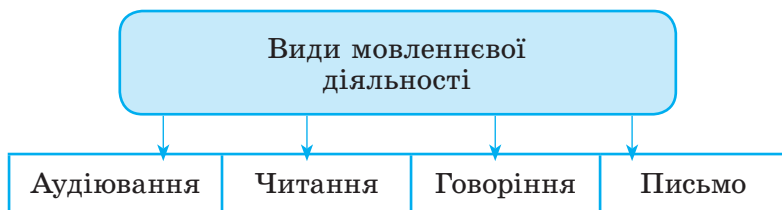

Уроки розвитку мовлення

1. МОВЛЕННЯ І СПІЛКУВАННЯ

1 Уявіть, що вам потрібно пояснити п'ятирічній дитині, звідки береться дощ. Чи відрізнятиметься ваше пояснення від розповіді на цю саму тему на уроці природознавства? Чим саме?

Мовлення – це використання мовних засобів (слів, речень, текстів тощо) для спілкування.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Аудіювання слід відрізнити від слухання. **Аудіювання** – це процес одночасного слухання й розуміння мовлення людини.

2 I. Поміркуйте, до яких видів мовленнєвої діяльності ви вдаєтеся, коли:

- ✓ перебуваєте в музеї;
- ✓ граєте у футбол чи волейбол;
- ✓ переглядаєте кінофільм;
- ✓ надсилаєте смс-повідомлення;
- ✓ шукаєте інформацію в мережі Інтернет.

II. Розгляньте малюнок. Розкажіть, для якого виду мовленнєвої діяльності може знадобитися кожен з предметів.

III. Доведіть, що мобільний телефон є універсальним засобом, за використання якого можливі всі види мовленнєвої діяльності.

3 I. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Один з вас має прочитати гумореску вголос, а інший послухати й переказати її. Поміркуйте, про який недолік під час спілкування йдеться в цьому тексті.

– Здоров, Андрію! Як поживаєш? Що робить сестра? Куди це ти поспішаєш? Котра година? Ти читав новий номер «Однокласника»? Як зіграли «Шахтар» – «Динамо»?

– Дякую. Добре. Вишиває. Додому. Десята тридцять. Не читав. 2:2.

II. До якого різновиду мовленнєвого спілкування (усного чи письмового) вдався той, хто прочитав гумореску? Той, хто її слухав? Той, хто переказав її зміст? Той, хто записав її зміст з пам'яті?

III. Поясніть, до яких видів мовленнєвої діяльності ви вдавалися, виконуючи вправу.

Спілкування – це обмін інформацією, передача її однією людиною іншій.

Різновиди мовленнєвого спілкування:

усне (говоримо, слухаємо)

писемне (пишемо, читаємо)

Ситуація спілкування

Будь-яке спілкування відбувається за певних умов, які впливають на наше мовлення. Із цих умов складається **ситуація спілкування**.

Хто і з ким спілкується

Мета спілкування

Ситуація спілкування

Місце і час спілкування

Тема й основна думка висловлення

Адресат

Того, до кого звертаються під час спілкування, називають **адресатом**.

Мета спілкування

Мета спілкування – це те, чого ви прагнете (про щось повідомити, щось з'ясувати, до чогось спонукати, висловити почуття тощо).

4 Поміркуйте, хто може стати адресатом вашого висловлення, коли ви завітаєте до музичної школи, бібліотеки, аквапарку, поліклініки, магазину, театру.

5 ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ. I. Уявіть, що дорогою до школи ви зустріли вчительку, у якої сьогодні день народження, і вирішили її привітати. Зорієнтуйтеся в умовах спілкування. Для цього визначте:

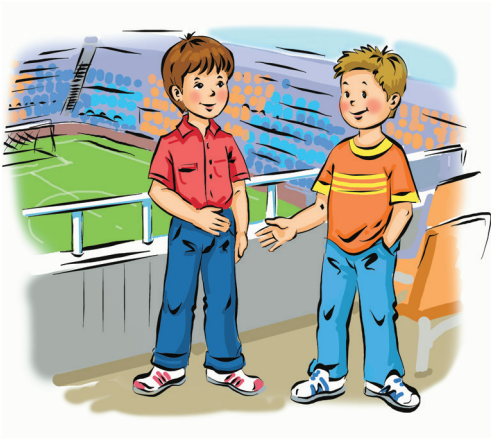
- ✓ хто є адресатом мовлення;
- ✓ яка мета спілкування;
- ✓ де і коли відбувається спілкування;
- ✓ яка тема й основна думка майбутнього висловлення.

II. Складіть і запишіть висловлення (2–3 речення), можливе в цій ситуації спілкування.

6 ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Як я хотів би (хотіла б) провести свій вихідний?

7 I. Розгляньте малюнки. Виберіть стиль висловлення, доречний у кожній із зображених ситуацій спілкування.

II. Усно опишіть ситуацію спілкування, зображену на першому малюнку: коли й де відбувається спілкування? Хто й до кого звертається? Про що можуть говорити? З якою метою?

III. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Складіть і розіграйте за особами діалог (4–6 реплік), можливий в одній із зображених ситуацій.

8 Пригадайте яку-небудь цікаву ситуацію спілкування зі свого життя. Опишіть цю ситуацію.

І ТАКЕ БУВАЄ

П'ятикласниця Маринка намалювала листівку, щоб привітати свою маму з днем народження. Листівка була яскрава, красива. Мама дуже зраділа такому подарунку й одразу ж прочитала: «*Мамо! Користуючись нагодою, висловлюю тобі привітання з днем народження. Бажаю нових досягнень у праці, успіхів в особистому житті. З повагою Марина.*»

Мама засмутилася, з її обличчя зійшла радість.

Поясніть, чому засмутилася мама. Як би ви написали листівку?

Уявіть, що вас запросили для участі в популярній радіо- чи телепередачі. Трансляція відбуватиметься в прямому ефірі, тобто без попереднього запису і редагування виступів. Підготуйте невеликий виступ на 1–2 хвилини на одну з тем.

Виступи

1. Мова – найцінніший скарб, мудра берегиня народу.
2. Українська мова – моя рідна мова.

2. ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ. МОНОЛОГІЧНЕ ТА ДІАЛОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ. СКЛАДАННЯ ДІАЛОГІВ

1 I. Прочитайте крилаті вислови, у яких узагальнено народні погляди на культуру спілкування. Які правила спілкування можна сформулювати на їхній основі?

1. Що маєш казати – наперед обміркуй. 2. Не хочеш почути поганих і дурних слів – не кажи їх сам. 3. Умій вчасно сказати і вчасно замовкнути. 4. Умій говорити – умій і слухати. 5. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

II. Вивчіть напам'ять два прислів'я з поданих (на вибір).

2 Ознайомтеся з основними правилами спілкування. Поясніть, чому їх потрібно дотримуватися.

Правила спілкування

- ✓ Бути ввічливими, привітними й доброзичливими.
- ✓ Уважно, не перебиваючи, слухати співрозмовника.
- ✓ Заохочувати співрозмовника до висловлення власної думки.
- ✓ Уміти доброзичливо висловити незгоду з позицією співрозмовника.
- ✓ Не розмовляти без потреби голосно.
- ✓ Не використовувати грубих слів.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Спілкування є важливим складником культури людини.

Спілкування може бути монологічним і діалогічним.

Монолог – це висловлення однієї особи.

Діалог – це розмова двох осіб. Висловлення кожного з учасників діалогу називають **реплікою**.

3 Прочитайте висловлення. Яке з них є діалогом, а яке – монологом? Відповідь обґрунтуйте. Прочитайте діалог за особами.

1. – Умикай телевизор, наші грають!
– Не можу. Ще не вивчив уроки.
– Кінчай зі своїми уроками, пропустимо перший тайм.
– Вибач мені, Володю, але не можу. Вибач.
– Ех ти, а ще називається друг (*А. Федь*).

2. О полини, сиві полини! Хто посіяв вас на землі нашій? Чи вас посіяли по степах неораних прадавні скіфи? А може, ви посіялись по всій землі нашій у давні роки козаччини? Тоді, коли не житом-пшеницею, а сивою тирсою, буркуном та ще сивим горем хлюпала земля наша аж за далекі обрії Дикого поля до самої Тарщини (*За І. Цюпою*).

4 ПОПРАЦЬОУТЕ В ПАРАХ. Складіть і розіграйте за особами діалог (5–7 реплік) на одну із запропонованих тем: «Зустріч із першою вчителькою», «Зустріч з колишнім однокласником», «Подяка за допомогу», «У майстерні художника», «Прощання на пероні», «У магазині». Використовуйте подані нижче слова ввічливості.

*Доброго ранку! Добрий ранок! Привіт!
Радий бачити Вас. Радий був зустрітись.
До побачення! На все добре! Бувайте здорові! До зустрічі!
Бажаю успіхів! Хай щастить!
Вибачте. Пробачте. Прошу вибачити (пробачити).
Даруйте. Перепрошую. Вибачте, що турбую.
Щиро дякую Вам. Велике спасибі. Я Вам дуже вдячний.
Будь ласка. Нема за що.*

5 I. ПОПРАЦЬОУТЕ В ПАРАХ. Уявіть, що один з вас опинився в чужому місті і йому необхідно з'ясувати, де розміщено стадіон (цирк чи театр). Інший з вас живе в цьому місті. Складіть і розіграйте за особами діалог (5–6 реплік), можливий у цій ситуації. Уживайте слова ввічливості.

II. Поясніть, до яких видів мовленнєвої діяльності ви вдавалися, виконуючи вправу.

6 Складіть і запишіть діалог (5–7 реплік) за поданим початком (на вибір).

1. – Ти навіть не уявляєш, яка краса буде, коли в нашому дворі квіти зацвітуть.

– Так допоможи мені уявити.

2. – Мамо, що ти мені купила?

– Новий футбольний м'яч (набір для вишивання).

3. – Як пройшов твій вихідний?

– Чудово! Я весь день сидів(-ла) за комп'ютером.

7 I. Складіть діалог (5–6 реплік) за одним з поданих малюнків. У діалог уведіть звертання й слова, які виявляють вихованість, ввічливість, тактовність.

II. Послухайте діалоги своїх однокласників.

3. ЧИТАННЯ МОВЧКИ

1 І. Прочитайте текст мовчки. Що нового ви дізналися з прочитаного? У чому полягає цінність цієї інформації?

СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА

На північному сході України в межах вододілу басейнів* Дону та Дніпра розкинулася Харківська область.

Цікава та багатогранна історія краю. У давнину на цих землях, там, де річка Сальниця віддає свої води Сіверському Дінцю, в одному з боїв воїни київського князя Володимира розбили половців. А майже через 75 років після тієї події, у травні 1185 року, на цьому місці сто-яли табором бойові дружини сіверського князя Ігоря Святославича.

Після спустошливих набігів монголо-татар велика територія ба-сейну Сіверського Дінця залишалася тривалий час незаселеним кра-єм, який прозвали «диким полем». Дике поле стало своєрідним плацдармом, звідки робили розбійницькі наскоки на міста й села вороги. Через нього проходили історичні шляхи. Найважливішим був Муравський шлях, який брав свій початок з Перекопа й доходив до Тули.

У кінці XV – на початку XVI століття на території Дикого поля дедалі частіше почали з'являтися люди, які засновували тут слободи** (звідси – історична назва Слобідська Україна, або Слобожанщи-на). У XVII столітті були засновані такі міста й слободи, як Суми, Лебедін (сучасна Сумська область), Харків, Вальки, Зміїв, Великий Бурлук, Вовчанськ і багато інших великих і малих поселень. Сло-бідський край заселявся переважно українцями з Правобережної України, яких називали черкесами. Першочергову увагу переселен-

Сіверський Донець

ці приділяли будівництву укріплень, що зумовлювалося потребами захисту від ворожих нападів. Церква ставала центром духовного та громадського життя міста чи слободі. При ній засновували школи.

Долаючи великі труднощі, слобожани за короткий історичний період перетворили «дике поле» в край з розвиненим господарством і досить високим на ті часи рівнем культури (*З довідника*).

---

* *Басейн* – територія, яку охоплює річка з притоками.

** *Слобода* – велике село, селище.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Визначте тему й основну думку тексту, стиль мовлення.
2. Визначте адресата та мету висловлення.
3. Виділіть структурні частини тексту (вступ, основна частина, кінцівка).
4. Складіть і запишіть план тексту.
5. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Поставте одне одному запитання за змістом прочитаного. Дайте відповідь на запитання однокласника (однокласниці).
6. Перегляньте текст швидко і знайдіть слова, написані з великої букви.
7. Роздивіться ілюстрацію до тексту. Що на ній зображено? Доберіть до неї назву.

III. Виберіть один із запропонованих варіантів продовження речення (за текстом).

1. Текст може бути вміщено в підручнику з

А математики	В природознавства
Б історії	Г етики

2. Свою розповідь про історію краю автор розпочинає зі згадки про

А спустошливі набіги монголо-татар
Б заснування слобід
В перемогу київського князя Володимира над половцями
Г будівництво укріплень

3. Край прозвали «диким полем», тому що

А після спустошливих набігів монголо-татар він тривалий час залишався незаселеним
Б він став своєрідним плацдармом, звідки татари робили розбійницькі наскоки
В тут воїни київського князя Володимира розбили половців
Г тут водилися дикі звірі

4. На території Дикого поля були засновані такі міста, як

А Київ, Чернігів	В Донецьк, Луганськ
Б Львів, Тернопіль	Г Суми, Харків

5. Першочергову увагу переселенці приділяли будівництву

А укріплень і церков	В шкіл
Б жител і господарських споруд	Г доріг

6. Історична назва *Слобідська Україна*, або *Слобожанщина*, походить від слова

А свобода	В селище
Б слобода	Г лобода

4. ІСТОТНІ ОЗНАКИ ТЕКСТУ. ТЕМАТИЧНІ РЕЧЕННЯ ТА ПЛАН ТЕКСТУ

ПРИГАДАЙМО. 1. Що таке тема тексту? 2. Що таке вступ, основна частина й кінцівка тексту?

Поняття
тексту
Ознаки
тексту

Текст – це група речень, об'єднаних між собою темою, основною думкою та граматично.

Істотні ознаки тексту:

- наявність теми й основної думки
- наявність двох і більше речень
- пов'язаність речень за змістом
- послідовність та завершеність викладу
- граматичний зв'язок між реченнями

Тема
Основна
думка
Мікротема

Тема тексту – це те, про що в ньому йдеться.

Основна думка тексту – це те головне, що автор стверджує, до чого він закликає, чого навчає.

Тема тексту розкривається за допомогою мікротем.

Мікротема – це частина загальної теми.

Тематичне
речення

Мікротему розкривають, як правило, кілька речень тексту, з-поміж яких є одне найбільш значуще – тематичне. **Тематичним називають речення, яке несе в собі найважливішу інформацію мікротемі.**

Ключові
слова
Абзац

У мікротемах є слова, які мають істотне смислове навантаження. Такі слова називають **ключовими**.

Групу речень, які розкривають мікротему, на письмі здебільшого оформляють як окремий абзац.

Абзац – це частина тексту, об'єднана однією мікротемою. Кожен абзац пишуть з нового рядка.

1 I. Прочитайте уривок.

ДІОКЛЕТІАНОВА КАПУСТА

З давніх-давен люди оцінювали поживні й цілющі властивості капусти. Лікарі радили давати капустяний сік дітям, аби ті швидше виростали, радили вживати цілющу капусту при запаленнях та свіжих ранах.

Ми розкажемо тобі дивну історію про римського імператора Діоклетіана Августа. 305 року Діоклетіан зрікся престолу і виїхав до міста Салони. Там, на превеликий подив колишніх підданих, імператор почав вирощувати капусту. Чим можна було пояснити цей дивний і незбагненний вчинок?

Кілька років тому Діоклетіана мучив глухий біль у животі. Йому вже не лише вночі, а й удень дошкуляли болі. Діоклетіан уже почав думати про смерть.

Ось тут і нагодився старий грек. Він повів імператора на горб і показав на капусту: «Ось у ній – твоє здоров'я». І справді, **вилікував Діоклетіана свіжим капустяним соком.**

...Здається, ще вчора імператор свято вірив, що кожен його крок – це сторінка історії. **Нині ця віра розвіялася, мов туман.** Люди воюють, руйнують, а капуста собі росте. Вона годує, лікує, тішить зір. Вона однаково потрібна і друзям, і ворогам, й імператорам, і найостаннішому рабові (За Є. Моргуном).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Доведіть, що це текст, користуючися схемою «Істотні ознаки тексту». Свою відповідь розпочніть так: «Прочитаний уривок є текстом, тому що в ньому можна визначити тему й основну думку...».
2. Визначте тему, основну думку та задум тексту. Що відображає заголовок до тексту – тему чи основну думку?
3. Визначте мікротеми тексту і звірте свою відповідь з поданою нижче таблицею (с. 30). Доведіть, що виділені в тексті речення є тематичними. Які слова в мікротемах є ключовими? Доповніть усно таблицю до тексту.

Мікротеми	Тематичні речення	Ключові слова
1. Цілющі властивості капусти	З давніх-давен люди оцінили поживні й цілющі якості капусти	Поживний, цілющий, сім благ, сік
2. Діоклетіан проміняв престол на капусту		
3. Хвороба імператора		
4. Капуста допомогла		
5. Імператор змінює свої переконання		

4. Знайдіть абзацні відступи. Простежте, чи співзвучний поділ тексту на абзаци з визначеними мікротемами.

У тексті є зачин (вступ), основна частина й кінцівка. **Зачин** готує нас до сприйняття того, про що йтиметься в тексті. В **основній частині** розкривають зміст тексту. **Кінцівка** – це підсумок усього сказаного.

Для того щоб виділити в змісті тексту найбільш важливе і зазначити послідовність викладу думок, складають план.

План – це короткий послідовний перелік основних питань або тем тексту.

ПАМ'ЯТКА

Як скласти простий план тексту

1. Уважно прочитати текст.
2. Визначити тему й основну думку тексту.

3. Визначити мікротеми, стисло й чітко їх сформулювати. Це і є пункти плану.

4. Склавши план, перевірити, чи розкриває він зміст усього тексту, чи зв'язані пункти плану за змістом.

2 I. Прочитайте текст. Поясніть, з якою метою автор розповідає цю історію.

КОЖУМ'ЯКА

На Україну часто нападали печеніги. Якось князь Володимир стояв з військом на лівому березі Дніпра, а печеніги стояли на правому. Ватажок печенігів переказав князеві, щоб вислав воїна для змагання з його богатирем. Чий воїн подолає супротивника, того буде й перемога.

Підійшов до Володимира старий воїн і сказав: «У мене є син. Він такий дужий, що ніхто не може

його побороти». Старий розповів, що колись син м'яв шкіру. Його щось розлютило, і він ту шкіру руками роздер. Наказав князь покликати кожум'яку.

Борець печенігів був чоловік величезного зросту. Кожум'яка був невеликий. Він схопив ворога й кинув ним об землю. Від удару велетень загинув. Печеніги кинулися навтьоки.

На цьому місці Володимир заклав місто і назвав його Переяславом, тому що тут український богатир перейняв славу від печенігів (За І. Крип'якевичем).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Визначте тему й основну думку тексту. Доберіть свій варіант заголовка, який відображав би основну думку тексту.
2. Визначте мікротеми висловлення, тематичні речення та ключові слова.
3. Обґрунтуйте поділ тексту на абзаци.
4. Визначте структуру тексту (зачин, основну частину, кінцівку).
5. Прочитайте поданий нижче план до тексту. Знайдіть у тексті частини, які відповідають кожному пункту плану. Складіть і запишіть свій варіант плану.

П л а н

1. Військо Володимира навпроти печенігів.
2. Розповідь старого воїна.
3. Поединок кожум'яки з велетнем.
4. Володимир заклав місто Переяслав.

5. ТИПИ МОВЛЕННЯ

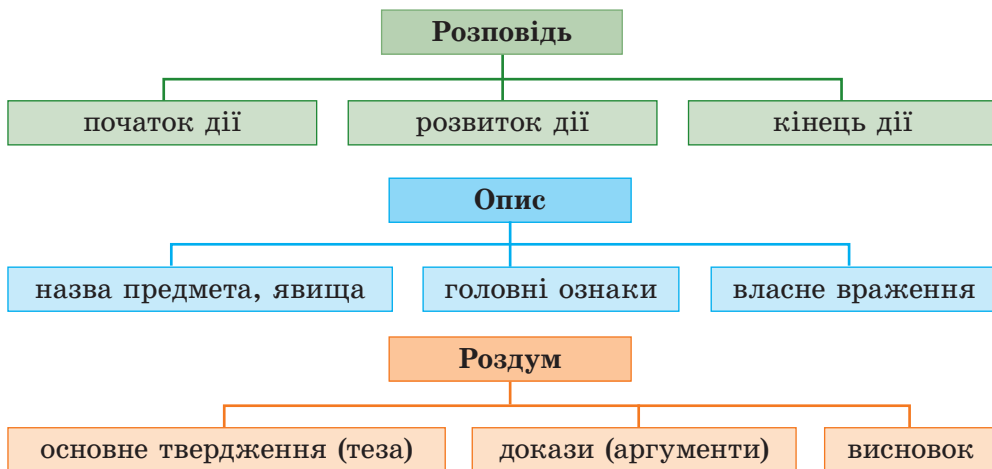
ПРИГАДАЙМО. Чим розповідь відрізняється від опису та роздуму (міркування)?

Розповідь	Розповідь – це висловлення про події, що відбулися (відбуваються чи відбуватимуться) у певній послідовності. До тексту-розповіді можна поставити загальне питання <i>що сталося (відбулося)?</i>
Опис	Опис – це висловлення про певні ознаки, властивості предмета, особи чи явища. До тексту-опису можна поставити питання <i>який?</i>
Роздум	Роздум – це висловлення, у якому доводиться правильність чи неправильність певного твердження шляхом міркування та за допомогою аргументів. До тексту-роздуму можна поставити загальне питання <i>чому?</i> У роздумі є дві частини. У першій – міститься теза (основна думка, твердження, яке потрібно довести), а в другій – докази (аргументи) висловленого твердження.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Іноколи в одному тексті можуть поєднувати два або й три типи мовлення.

1 Розгляньте схеми. Розкажіть за ними про особливості побудови тексту кожного з типів мовлення.

2 І. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Доведіть, що це висловлення є розповіддю. Свою відповідь звірте з міркуванням, поданим нижче.

БІЛКА-ПАРАШУТИСТ

Рятуючись від куниці, вище й вище по гілках лапатої ялини забирається білка. Куниця ось-ось наздожене руду. І раптом... білка

розпластує лапки, розправляє хвоста й кидається вниз із самісінького вершечка високої ялини. Хвіст діє як парашут, і тварина плавно приземляється на галявині. У куниці хвіст не може правити за парашут. І поки вона спускається з дерева, білка вже знаходить безпечний куточок (*З довідника*).

II. Знайдіть займенники, спільнокореневі слова й повтори, які допомагають зв'язати речення в тексті.

МІРКУЙМО. У висловленні йдеться про кілька дій, виконаних куницею та білкою. Ці дії виконуються одна за одною, послідовно. До тексту можна поставити загальне питання *що відбувається?* Отже, це висловлення є розповіддю.

3 I. Запишіть текст під диктовку. Написане уважно звірте з надрукованим. Підкресліть прикметники, за допомогою яких автор описує стебло, квітку та листя кульбаби.

Кульбаба – це багаторічна трав'яниста рослина. Стебло в неї безлисте, світле, усередині порожнє.

На верхівці стебла красується одна велика жовта квітка, схожа на кошик. Увечері її пелюстки згортаються, а вранці розкриваються.

Листочки цієї рослини видовжені, зубчасті. Ростуть вони від самого кореня. Кульбаба належить до лікарських рослин і є дуже корисною (*З енциклопедії*).

II. Розкажіть про особливості побудови цього тексту та визначте його тип мовлення. Свою відповідь звірте з міркуванням, поданим нижче.

МІРКУЙМО. У тексті вказано постійні ознаки кульбаби. Крім того, названо ознаки частин цієї рослини – стебла, квітки, листків. До висловлювання можна поставити загальне питання *яка?* Отже, цей текст є описом.

4 Складіть невеликий усний роздум (3–5 речень), розпочавши його одним з наведених фрагментів.

- Я люблю займатися спортом (малювати, читати), тому що ...
- Українські пісні відомі у світі, тому що ...
- Природу треба охороняти, тому що ...

6. УСНИЙ ВИБІРКОВИЙ ПЕРЕКАЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ, ЩО МІСТИТЬ ОПИС ПРЕДМЕТА

Опис предмета

Описати предмет (тварину) означає назвати його (її) ознаки, а також ознаки його (її) частин.

Для того щоб написати вибірковий переказ, потрібно:

- визначити, які події чи описи пов'язані з темою переказу;
- вибрати з тексту матеріал, потрібний для повного розкриття теми, і впорядкувати його.

1 I. Прочитайте уривок з детектива «Суперагент 000» Лесі Ворониної.

СУПЕРАГЕНТ І ЙОГО «ФЕРАРІ»

Суперагент 000 Гриць Мамай сидів у позі лотоса на розлогій гілці крилатого евкаліпта. У такий спосіб славетний рятівник світу гартував свою й без того крицеву волю. Як тільки Суперагент поринув у стан цілковитого спокою, різнобарвні папужки з пронизливими криками накиннулися на нього й почали люто дзьобати в найменш захищені частини тіла.

Гриць тут-таки мобілізував усі внутрішні сили свого тренованого організму. Кількома стрибками він досяг свого улюбленого автомобіля «ферарі», який, немов стиглий помідор, червонів у затінку густих заростей. Машина мала двоє дверей і верхній люк. Диски на колесах виблискували під гарячим сонцем. Надпотужні фари були прикриті захисними решітками. Суперагент натис на педаль газу – і слухняна машина із шаленою швидкістю зірвалася з місця й полетіла геть від оскаженілої зграї папуг. Древа, які траплялися на шляху «ферарі», не могли зупинити нестримний рух унікальної машини.

Річ у тім, що Гриць мав видатні здібності винахідника й зробив просте, але водночас геніальне відкриття. Для того щоб автомобіль не потрапляв у дорожні пригоди, не розбивався й не калічив водія та пасажирів, «ферарі» було виготовлено зі спеціальної надміцної та пружної... гуми! Отож тепер, ударяючись у велетенські стовбури дерев, наїжджаючи на гігантські кам'яні брили та падаючи в глибокі вирви, автомобіль, немов м'ячик, підстрибував, відлітав в інший бік і, неушкоджений, продовжував їхати вперед.

Урешті, пересвідчившись, що птахи його більше не переслідують, Гриць натис на гальма й зупинився. (За Л. Ворониною).

II. Знайдіть розповідь про те, як Суперагент тікав від зграї папужок, та елементи опису його автомобіля. Складіть колективно план цієї частини тексту.

III. Прочитайте або прослухайте текст удруге. За планом усно перекажіть указану частину.

7. УСНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ТВАРИНИ

1 I. Прислухайте текст з голосу вчителя чи однокласника (однокласниці). Чому кріт спочатку був сердитий, а потім повеселішав?

КРІТ

Ранньої весни ворухнулася раптом суха бур'янина, похиталася і впала. А на тому місці, де вона стояла, зробилася нора. У норі хтось важко посапував і сердито бурмотів. А трохи згодом з-під землі виткнувся гострий писок, за ним – сердитючі настовбурчені вуса, а за вусами – уся голова й короткі лапи з довгими кігтями. Велика голова була припорошена пилом, з маленькими ямочками замість вух. Кріт понюхав туман і прислухався.

У бур'янах було тихо. Тоді підземельник повільно, неспішно підняв угору дві заслінки побіля вух, і з-під них вигулькнуло на світ двоє маленьких очей. «Гм, де ж це я опинився?» – подумав Кріт сердито, бо йому дуже хотілося їсти, і вибрався з нори весь.

Він був кволий, безсилий після зимового сну, тому ледве переставляв ноги. Наткнувшись на якийсь курінь, він покуштував язиком вологий мох і став швидко його лизати.

Ах, як прохолодно стало йому в грудях, скільки сили прибуло одразу! І кріт повеселішав (За Г. Тютюнником).

II. Виконайте завдання.

1. Визначте, які типи мовлення поєднано в тексті.
2. Знайдіть опис крота й заповніть таблицю.

Частина тіла крота	Характеристика частин тіла
писок вуса лапи кігті голова очі	гострий

3. Випишіть: 1) антоніми, ужиті для опису крота; 2) із другого й третього абзаців синоніми.

4. Складіть колективно й запишіть план тексту.

5. Послухайте текст удруге. Користуючись планом і виписаними словами, перекажіть докладно текст (усно).

6. Поясніть, якими видами мовленнєвої діяльності ви скористалися, виконуючи вправу.

8. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС ПРЕДМЕТА В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

ПРИГАДАЙМО. Що таке опис?

- 1** I. Чи є у вашій кімнаті, на подвір'ї будинку або в школі найбільш красивий чи улюблений вами предмет? Як би ви могли його описати?
II. Розгляньте ілюстрацію. Доберіть слова (словосполучення), за допомогою яких можна передати зовнішній вигляд зображеного предмета.

Петриківський розпис

Опис предмета

Описати предмет означає назвати його ознаки, а також ознаки його частин.

Структура твору-опису предмета

Частини	Про що пишемо (на вибір)
<i>Зачин</i>	Загальне враження від предмета, уявлення про нього; як цей предмет з'явився в мене; для чого використовують предмет тощо
<i>Основна частина</i>	Опис: колір, форма, розмір, матеріал тощо
<i>Кінцівка</i>	Моє ставлення до предмета; місце предмета в моєму житті тощо

Художній опис

Художній опис відображає предмети в яскравій, образній формі з метою емоційного впливу на читача. У такому описі використовуємо художні засоби (порівняння, епітети та ін.).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

До опису можна поставити загальне питання **який?**

2 I. Прочитайте текст. Визначте його стиль мовлення. Доведіть, що в тексті подано опис предмета, а не розповідь про нього.

Я тримаю в руках новенький олівець. Він виблискує на сонці своїми шістьма гранями. Олівець одягнений у жовту сорочку і схожий на сонячний промінчик. На одязині вишито візерунок з яскравих цифр і букви. Я застругую олівець, знімаю з нього дерев'яні кучерики. З-під них визирає гострий, як голка, носик чорного кольору зі сталевим відблиском. Це – стержень, серцевина невтомного трудівника. А ще олівець має маленьку гумову шапочку, якою виправлятиме мої помилки.

З таким помічником я залюбки ходитиму до школи.

II. Простежте, як розгортається думка в тексті. Для цього визначте, який предмет описано в тексті. Що нового ми дізнаємося про цей предмет з кожного наступного речення?

III. Знайдіть використані в описі художні засоби (епітети й порівняння), слова в переносному значенні.

3 I. Виберіть один з предметів, який є у вашому портфелі (будинку, квартирі, дворі, класі). Уважно роздивіться предмет, його частини, назвіть ознаки.

II. Складіть план твору-опису цього предмета. За планом письмово опишіть предмет у художньому стилі. Використайте слова із суфіксами та префіксами, що надають тексту емоційного забарвлення й виразності. Скористайтеся поданим нижче орієнтовним планом.

Орієнтовний план твору-опису предмета

1. Як предмет з'явився в мене?
2. Розмір і форма предмета.
3. Колір (запах, смак) предмета.
4. Матеріал, з якого зроблено предмет, оздоблення.
5. Частини предмета, їхні розміри, форма, колір.
6. Я люблю користуватися предметом.

ПАМ'ЯТКА

Як складати твір-опис предмета чи тварини за картиною

1. Уважно розглянути картину. Визначити, що на ній зображено, відчуття настрою художника. Звернути увагу на кольорові особливості картини.

2. Розглянути предмет (тварину), який ви бажаєте описати. Звернути увагу на деталі, що розкривають його образ.

3. Визначити тему й основну думку майбутнього висловлення. Скласти план.

4. У вступі назвати картину, її автора, стисло зазначити, що зображено на полотні.

5. В основній частині описати предмет (тварину).

6. У висновку передати своє враження від предмета (тварини): чи сподобався він вам? Чому?

4 Пригадайте якийсь із фантастичних предметів, які згадано в казках, мультфільмах чи кінофільмах (чарівну паличку, шапку-невидимку, меч тощо). Складіть художній твір-опис цього предмета. За бажання намалюйте цей предмет (на окремому аркуші).

5 I. Розгляньте репродукції картин К. Білокур. Що на них зображено? Чи можна якийсь із предметів вважати другорядним, зайвим? Яке враження справляють картини на вас?

II. Складіть усно твір-опис яблука або глечика за картиною Катерини Білокур (у художньому стилі). Скористайтеся довідкою й пам'яткою.

ДОВІДКА. Яблуко червонощоке, свіже, велике, кругле; відчуваєш аромат яблук; кольори яскраві, соковиті.

К. Білокур. Натюрморт
з колосками і глечиком

К. Білокур.
Богданівські яблука

9. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС ТВАРИНИ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

ПРИГАДАЙМО. Яка мета художнього опису?

1 ПОСТІЛКУЙТЕСЯ. Чи є у вас удома якась тварина? Розкажіть про неї (якої вона масті; які в неї лапи, очі, вуха; які в неї звички; зла вона чи добра; що вона любить, а що – ні). Як ви ставитеся до своєї тварини?

Описати тварину означає назвати її ознаки, а також ознаки частин її тіла.

Структура твору-опису тварини

1. Вступ (де живе тварина, де я її бачив тощо).
2. Основна частина (опис тварини).
3. Висновок (моє ставлення до тварини).

Художній опис відображає тварину в яскравій, образній формі з метою емоційного впливу на читача.

2 I. Прочитайте текст. Визначте його тип і стиль мовлення.

ЛИСЕНЯ

Одного разу я побачила в лісі лисенятко. Воно було невеличке, як кішка.

Лапки здавалися міцними, але тулуб був маленьким та худеньким. Велика голова, з гострим носом і настороженими вухами, веселі, круглі, як гудзики, оченята і рухливий кінчик носа робили лисеня дуже кумедним. Хутро рудувато-сіреньке з темнуватими плямами, шийка, щічки та живіт були білими.

Я із задоволенням спостерігала за лисеням.

II. Простежте, як розгортається думка в тексті. Для цього визначте, яку тварину описано, що нового ми дізнаємося про неї з кожного наступного речення. Укажіть «відоме» й «нове» в реченнях опису.

III. Знайдіть використані в описі художні засоби (епітети й порівняння), антонімічні пари слів.

3 Складіть план твору-опису вашої улюбленої тварини. За планом опишіть тварину в художньому стилі (письмово). Використайте порівняння й епітети. Не забувайте, що опис має викликати в читача інтерес до тварини. Скористайтеся орієнтовним планом, поданим нижче.

Орієнтовний план твору-опису тварини

1. Де живе тварина.
2. Розмір (зріст) тварини, її масть (забарвлення), шерсть.
3. Голова, очі, вуха, лапи, хвіст.
4. Сила (спритність, енергійність, витривалість) тварини.
5. Я люблю спостерігати за твариною.

4 I. Розгляньте репродукції картин. Що саме нам розповідають художники про тварин? Які почуття передають? Висловіть свої враження від картин.

Валентин Рекуненко.
Дощик

Томас Гейнсборо.
Трістрем і Фокс

II. Складіть твір-опис песика чи кошеняти за однією з поданих картин (у художньому стилі).

5 Послухайте твори-описи своїх однокласників. Проаналізуйте висловлення за поданим планом.

План аналізу твору-опису

1. Як побудовано висловлення, чи відповідає воно структурі опису?
2. Чи відповідає висловлення художньому стилю мовлення?
3. Чи послідовно викладено матеріал?
4. Чи розкрито тему й основну думку?

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

<i>ПРАВИЛЬНО</i>	<i>НЕПРАВИЛЬНО</i>
у жодному разі спортивний майданчик склянка суниць мені байдуже найкращий мультфільм	у ніякому випадку спортивна площадка стакан земляники мені все рівно самий кращий мультфільм

10. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-РОЗПОВІДЬ НА ОСНОВІ ВЛАСНОГО ДОСВІДУ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

ПРИГАДАЙМО. Які особливості розповіді?

Твір-розповідь – це повідомлення про якісь події в житті людини, класу, школи, сім'ї тощо.

1 I. Прочитайте розповідь. Виділіть її складові (початок, розгортання та завершення дії). Доберіть заголовок. Чи сподобалося вам це висловлення?

Якось в одного тигра у звіринці заломився кіготь і вріс у лапу. Це завдавало йому нестерпних мук. Треба було випилати пазур. Операція виявилася важкою, але мужній лікар усе-таки скінчив її. Минув рік, і той самий тигр загнав у лапу колючку. Цього разу він сам простягнув лікарю крізь ґрати зранену лапу й терпляче чекав, поки той порався біля неї. Після цього тигр став стрибати по клітці, виказуючи радість і вдячність лікарю-рятівникові (За *О. Губком*).

II. Укажіть слова, які передають послідовність дій.

2 Напишіть твір-розповідь (0,5–1 сторінка) у художньому стилі на одну з поданих тем. Попередньо визначте основну думку висловлення та складіть його план. Доберіть заголовок.

- «Сім днів повної свободи, або Як я провів канікули»;
- «Зупинись мить, або Одна година мого життя»;
- «Усе за планом, або Мій робочий день»;
- «Один за всіх, або Мої друзі в школі»;
- «Поки всі вдома, або Вихідний день у нашій сім'ї».

11. ЕСЕ

Особливості есе

Створення есе

Есе (франц. *essai* – спроба, проба, нарис) – невеликий за обсягом твір, який має довільну побудову і в якому автор висловлює власні враження й думки.

Створюючи есе:

- не потрібно дотримуватись якоїсь обов'язкової форми (вступу, основної частини, висновку);
- не слід усебічно описувати предмет чи подію;
- можна лише частково, як у розмові, торкатися якихось питань;
- можна висловлювати спірні міркування;
- можна використовувати образні слова, порівняння тощо.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Есе може бути схоже на **оповідання**, під час читання якого виникають якісь особливі відчуття й напрошується важливий висновок. Якщо есе створено у формі **опису**, то цей опис має бути дуже яскравим, захоплюючим і викликати важливі й цікаві думки.

1 Прочитайте зразки есе. Яке з них вам сподобалося найбільше. Чим саме?

СЛОВО В МОЇЙ УЯВІ

Коли чую слово «червоний», у моїй уяві постає широка долина, укрита маками. Таку я бачила, коли їздила з батьками до Одеси.

Ви тільки уявіть: велика, безкрайня, рівна місцина, уся встелена зеленим килимом трави. А посеред неї яскравими плямами – маки, ніби йшов маляр із червоною фарбою та й розхлюпував то там, то тут по дорозі. Дмунув вітерець – і квіти почали тріпотіти такими тендітними пелюстками. Це – справжнє диво природи! (За Л. Томащук)

ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ МАЙБУТНЬОГО

Пройдуть роки, і наука досягне небувалих результатів. Винайдуть такі транспортні засоби, які дадуть змогу людині пересуватися з одного місця в інше надзвичайно швидко.

Це будуть літальні апарати, які за зовнішнім виглядом нагадуватимуть комфортабельні машини, але рухатимуться вони зі швидкістю космічних ракет. Зареєстрував у Міжнародній прикордонній службі маршрут – і вперед до Африки чи Північного полюса (За Л. Томащук).

2 Напишіть невелике есе (розмірковування в довільній формі) на одну з тем: «Краса й милозвучність української мови», «Транспорт майбутнього», «Вода в природі», «Зазирнуло сонце до мене в віконце».

12. БУДОВА ЕЛЕМЕНТАРНОГО РОЗДУМУ

ПРИГАДАЙМО. Які є типи мовлення? Що таке роздум?

Складові частини

Елементарний роздум складається з таких трьох частин: теза, доказ, висновок.

Теза – це твердження, яке потрібно довести.

Доказ (аргументи, обґрунтування) – це думка на підтвердження правильності висловленого твердження (тези).

Щоб дібрати якісні докази, спробуйте знайти відповідь на таке питання: *Чому я вважаю, що моя теза (ідея, погляд на проблему) правильна?*

Висновок – це логічний підсумок, остаточна думка.

Схема елементарного роздуму

ТЕЗА

ДОКАЗ
(аргументи, обґрунтування)

ВИСНОВОК

Мовні засоби

Формулюючи тезу, можна скористатися такими словами (сполученнями):

Я думаю, що... На мою думку... Я впевнений (впевнена), що... Як на мене, то...

Тезу можна поєднати з доказом за допомогою таких слів (сполучень):

Насамперед... Через те, що... Це пояснюється тим, що... Доказом може бути... По-перше... По-друге... Крім того...

Висновок часто приєднують за допомогою слів (сполучень):

Отже... Ось чому... Ми переконалися в тому, що... Можна зробити висновок...

Наведені вище мовні засоби допомагають побудувати роздум. Однак ці засоби не є обов'язковими.

НАПРИКЛАД:

<i>Теза</i>	Вода – дорогоцінне джерело життя.
<i>Доказ</i>	Це пояснюється тим, що без води людина може прожити не більше 2–3 днів. Якщо влітку довго немає дощу, жовкне трава, в'януть квіти. Люди, тварини й рослини складаються з води.
<i>Висновок</i>	Отже, без води на землі не було б нічого живого.

1 I. Прочитайте текст, визначте його основну думку. Укажіть зачин, основну частину й кінцівку тексту.

Кожна людина завжди чимось зайнята, кудись поспішає, але я вважаю, що всі повинні знаходити час для фізкультури.

Насамперед фізичні вправи допомагають укріплювати здоров'я, бути в хорошій формі, виховувати силу волі. Навіть проста зарядка вранці під улюблену музику заряджає енергією на весь день. Активні розваги, усілякі рухливі ігри приносять неймовірне задоволення. Вони щодня дарують нам здоров'я та бадьорий настрій. Крім того, усі хочуть мати красиве гнучке тіло, гарну реакцію, координацію рухів, уміти сконцентруватися у важливий момент.

Ось чому фізкультура така важлива й необхідна. Цю думку поділяють мої однокласники й однокласниці та ніколи не забувають про активне дозвілля.

II. Доведіть, що це роздум. Визначте його складові частини (тезу, доказ, висновок).

2 Прочитайте тези та доберіть усно докази на підтвердження кожної з них і висновки ймовірного роздуму.

1. *Теза:* На мою думку, найкращий день тижня – субота.

Доказ: ...

Висновок: ...

2. *Теза:* Ніколи не треба обманювати.

Доказ: ...

Висновок: ...

3 Доберіть тезу й доказ до одного з поданих висновків (на вибір). На основі цього матеріалу запишіть невеликий текст-роздум (5–7 речень). Доберіть до висловлення заголовок.

1. *Теза:*

Доказ: ...

Висновок: Ось чому зима улюблена пора року багатьох дітей.

2. *Теза:*

Доказ: ...

Висновок: Отже, одна голова добре, а дві краще.

13. УСНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ

ПРИГАДАЙМО. Чим роздум відрізняється від розповіді?

1 I. Прослухайте текст з голосу вчителя чи однокласника. Визначте тему й основну думку.

КІНЬ УТІК

Це було в четвертому класі. Усі схилюлися над зошитами. Учитель дав задачі – і діти працювали самостійно.

На останній парті сидить Вітя. Він уже закінчував розв'язувати, коли на парту впала записка.

«Знову, мабуть, від Петрика, – подумав собі. – Знову просить ковзани. Чого я маю весь час йому їх давати?»

– Іване Петровичу, – сказав Вітя, – мені хтось записку кинув... Хіба ж можна записки на уроці писати?

– Записки на уроці писати не можна, – відповів Іван Петрович. – Але як уже тобі хтось написав, то розповідати про неї вчителю не добре, Вітю. Записка – це ж таємниця, що мусить бути відома тільки тобі й твоєму товаришеві. А ти розкриваєш свою таємницю. Візьми записку, заховай, на перерві прочитаєш...

Вітя почервонів. Тепер йому стало зрозуміло, що він немовби пішов з доносом на товариша.

У класі тиша. Хлопці час від часу піднімали голови, позирали на Вітю, і в їхніх поглядах він бачив подив і обурення.

Вітя розгорнув записку й прочитав: «Вітю, – писав Петрик, – я намалював вогнегривого коня. Якщо хочеш, дам тобі».

На перерві Вітя підійшов до Петрика.

– Давай коня... – сказав.

– Утік кінь, – тихо відповів Петрик (*В. Сухомлинський*).

II. Доведіть, що прослуханий текст є розповіддю з елементами роздуму. Визначте тезу цього роздуму й аргументи.

III. Докладно перекажіть текст (усно), користуючись власним або поданим нижче планом.

IV. Поясніть, до яких видів мовленнєвої діяльності ви вдавалися, виконуючи вправу.

План

1. Це було в четвертому класі.
2. Записка від Петрика.
3. Записка – це таємниця.
4. Подив і обурення однокласників.
5. Утік кінь.

14. ПИСЬМОВИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ

Переказ

Докладний переказ – це повне, послідовне, близьке до тексту передавання змісту почутого або прочитаного.

1 І. Прочитайте текст, правильно наголошуючи виділені слова. Визначте його тему й тип мовлення.

ІСТОРІЯ КНИЖКИ

Давно-давно на землі не було книжок, бо люди ще не вміли їх робити.

«Сторінками» найдавніших книжок були **ка́мені**, стіни печер, вояцькі щити. Писали на всьому. Бо ж не було тоді ані паперу, ані олівців. Далі люди додумалися писати на глині, яку потім сушили й випалювали у вогні. Та хіба на глиняних сторінках-цеглинках багато напишеш? До того ж ці книжки були важкі. Коли, скажімо, якийсь учений збирався в дорогу і брав із собою дві-три такі «книги», йому потрібен був віз.

Із часом люди навчилися робити **зру́чні й легкі́** книжки – з **тонко́ї ко́зячої** або **телячо́ї шкіри**. Першу таку книжку зробили в стародавньому місті Перга́м, через те папір зі шкіри й назвали **перга́ментом**.

Справжній папір, що на ньому пишуть зараз, люди навчилися робити дві тисячі років тому. Тоді й почали в багатьох країнах писати книжки на папері. Саме писати, бо книжки ж тоді були **рукопи́сні**.

Тепер книжка всюди поруч із нами (О. Єфімов).

В. Рекуненко. В гостях у казки

II. Дайте усні відповіді на запитання.

1. На чому писали люди, коли ще не було паперу?
2. Чи зручними були глиняні сторінки? Як про це сказано в тексті?
3. Що таке пергамент?
4. Коли люди навчилися робити справжній папір?
5. Як ви розумієте останнє речення тексту? Чи згодні ви з автором?

III. Складіть і запишіть план тексту.

VI. Прочитайте текст удруге й докладно перекажіть його за складеним планом (усно). Якого стилю мовлення ви будете дотримуватися, виконуючи завдання?

15. ЛИСТ

1 Прочитайте гумореску. Про що в ній розповідається? Який висновок ми можемо зробити для себе із цього твору?

ЯК ВАСИЛЬКО «ВІДПОЧИВСЯ»

Писав із табору Василько:
«Нових у мене друзів стільки!
Я, мамо, добре відпочився!
І опилсинів тут наївся!
І накупався, як ніколи!..
Пеши... Вітаїм... Я й Мекола».
А мама так йому писала:
«Без тебе дома скучно стало...
Але тобі на користь море,
І ми зустрінемося скоро...
Ти молодець, що «відпочився», –
Коли б ще й грамоти навчився!»

Г. Бойко

Лист

Лист – один із засобів спілкування між людьми, особливий вид творчості.

Структура листа:

→	звертання до того, кому адресовано лист
→	основний зміст листа
→	побажання, прощання
→	прізвище, ім'я того, хто написав
→	дата

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Того, кому призначено лист, називають **адресатом**.

2 Прочитайте зразок листа. Зверніть увагу на те, як починається і як завершується лист. Чи дотримано вимог до мовлення?

Привіт, Максиме!

Пише тобі з табору відпочинку твій друг Сергій.

Я дуже задоволений, що поїхав саме до цього табору, адже тут весело й цікаво. Щодня проходять різні ігри, вікторини, спортивні змагання. Наш загін уже двічі був переможцем конкурсів, а мені навіть подарували конструктор за активну участь у шахових поєдинках.

Зараз ми готуємо театральну виставу, яку покажемо перед усіма дітьми табору.

Погода не підводить! Ми купаємося в басейні, засмагаємо, а завтра вранці разом з вихователем підемо ловити рибу на ставок.

До зустрічі!

Сергій.

25 липня 2018 року

3 Напишіть листа другу (подрузі) або мамі (татові, дідусеві, бабусі). Використайте звертання та вставні слова.

Лист у майбутнє

Проект

Уявіть, що вже промайнуло одинадцять років вашого навчання у школі, ви готуєтеся до випускного балу... Якими ви себе бачите в майбутньому? Напишіть листа собі в майбутнє – випускнику школи. Розкажіть про себе «сьогоднішніх», свої бажання, плани на майбутнє, що найбільше цінуєте в житті тощо. Покладіть листи в конверти, підпишіть і здайте на зберігання вчителю чи керівникові вашого навчального закладу. Попросіть, щоб ці листи вручили вам на випускному балі.

Додаткові завдання

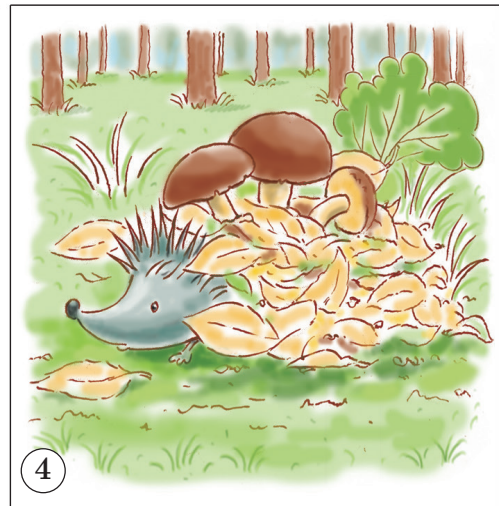
ДО ТЕМИ 1 «ТЕКСТ. РЕЧЕННЯ. СЛОВО»

1 Розгадати кросворд із прислівників.

1. Синонім до слова навкруг.
2. Синонім до слова вгорі.
3. Синонім до слова радісно.
4. Антонім до слова ззаду.
5. Антонім до слова тихо.
6. Синонім до слова легко.

1		В			
2		е			
3		с			
4		е			
5		Л			
6		о			

2 Прокоментувати комікс та скласти за ним діалог.

ДО ТЕМИ 2 «ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА. ОДНОЗНАЧНІ Й БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА»

1 З'єднайте слово з його лексичним значенням.

1. Те, що має приємний смак.
2. Плесканий хліб переважно з пшеничного борошна.
3. Зображення, відбиток, одержаний шляхом фотографування.
4. Заклад роздрібної торгівлі.
5. Невелика посудина, з якої п'ють каву, чай, інші напої.
6. Виднітися, показуватися здаля.
7. Маленький горщик.
8. Спеції рослинного походження.
9. Дозвілля, яке проводять у розмовах, сидячи на вулиці або десь у гостях.
10. Декоративні елементи з тканини й ниток.

крамниця
світлина
смаколик
прянощі
посиденьки
горнятко
філіжанка
паляниця
бовваніти
мереживо

ДО ТЕМИ 4 «СИНОНІМИ»

1 Знайдіть «зайве» слово в кожному стовпчику синонімів.

алфавіт
азбука
буква
абетка

зустріч
розмова
побачення
рандеву

тяжко
сумно
журно
небезпечно

переганяти
мчати
гнатися
нестися

темрява
пітьма
холод
морок

завірюха
віхола
сніговій
ожеледиця

ДО ТЕМИ 8 «УРОК КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ»

1 Виберіть слово, яке потрібно вживати в реченні на місці пропуску.

1. Сьогодні мені надзвичайно _____ .

повезло
пощастило

2. Тарас постійно _____ слухати
учителя.

заважає
мішає

3. Оля _____ у спортзалі.

перебуває
знаходиться

4. _____ питання конференції.

Слідуюче
Наступне

5. _____ дня треба виконати багато
завдань.

На протязі
Протягом

6. Для ремонту нам підійде _____
матеріал.

будь-який
любий

7. Я _____ участь у фестивалі.

беру
приймаю

8. Щоб провітрити кімнату, треба
_____ вікна.

відкрити
відчинити

ДО ТЕМИ 10 «ОСНОВА СЛОВА ТА ЗАКІНЧЕННЯ. ЗМІННІ Й НЕЗМІННІ СЛОВА»

1 Розподіліть слова в три колонки.

Лісник, лісники, далеч, далеко, далекий, височина, високо, вись, вчора, вчорашній, поні, кінь, зебра, перехід, виходити, ходжу, малюнок, зоопарк, арена, метро, осінній, восени, осінь, журі, кенгуру, бюро, автомобілі, аквапарк, біганина.

Зі звуковим закінченням	З нульовим закінченням	Без закінчення

ДО ТЕМИ 11 «КОРІНЬ СЛОВА. СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА ТА ФОРМИ СЛОВА»

1 Накресліть «східці» в зошиті та заповніть їх спільнокореневими словами.

л	і	с								х	і	д							

2 Знайдіть у кожній колонці «зайве» слово, яке не є спільнокореневим до інших слів цієї групи.

місто
міський
місток
заміський

бережливий
бережно
берегти
бережок

збудований
будувати
будити
розбудовано

СЛОВНИЧОК СИНОНІМІВ

- АРОМАТНИЙ**, пахучий, пахучий, пахкий, запашний, запашистий, духмяний.
- БАЗІКА** (*зневажливе*), базікало, патякало, талалай, баяндрасник, торохтій, цокотун, пустомеля, пустодзвін.
- БАРВИСТИЙ**, строкатий, кольоровий, різнобарвний, пишнобарвний, квітчастий, пишний, мальовничий, яскравий.
- БЕЗСМЕРТНИЙ**, невмирущий, нетлінний, вічний, довічний.
- БІДА**, лихо, нещастя, горе; (*лиха година*) напасть, халепа.
- БЛАГОРОДНИЙ**, чесний, порядний; (*вчинок*) лицарський, шляхетний; (*метал*) коштовний.
- БЛИЗЬКО**, недалеко, поблизу, неподалік, під носом, рукою подати, не за горами.
- БОЯЗКИЙ**, несливий, полохливий, лякливий, легкодухий, *розм.* страхопудний.
- ВВІЧЛИВИЙ**, чемний, вихований, коректний, тактовний, гречний.
- ВЕЛИЧЕЗНИЙ**, здоровенний, грандіозний, велетенський, гігантський, колосальний, прездоровий.
- ВИДАТНИЙ**, визначний, великий, відомий, знаменитий, славний.
- ВІДВЕРТИЙ**, щирий, прямий, правдивий, прямолінійний.
- ГЕРОЇЗМ**, геройство, лицарство, молодецтво, самовідданість, мужність.
- ГОВОРИТИ** (*передавати словами думки, повідомляти*), казати, промовляти, проказувати, балакати, мовити, повідати, *поетичне* ректи, *розм.* цідіти.
- ГОРИЗОНТ**, обрій, круговид, виднокруг, виднокрай, крайнебо, овид, небосхил, небокрай.
- ГУЩАВИНА**, хащі, нетрі, зарості.
- ДВІР**, подвір'я, обійстя, дворище, садиба, господа.
- ДЕЛКАТНИЙ**, тактовний, увічливий, люб'язний, пристойний.
- ДИВНИЙ** (*який викликає подив*), чудний, дивовижний, чудернацький, *розм.* диківинний; химерний, фантастичний; дивацький.
- ДОРОГА**, шлях, путь, шосе, траса, автострада, *розм.* гостинець, путівець.
- ДУМАТИ**, мислити, розмірковувати, роздумувати, міркувати, мати на думці, *розм.* кумекати, *розм.* метикувати, *розм.* мізкувати.
- ЖИТЛО**, оселя, помешкання, дім, домівка, хата, господа.
- ЗАВЖДИ**, повсякчас, завше, постійно, день і ніч, будь-коли, доки світ стоїть, хоч коли.
- ЗАВІРЮХА**, хуртовина, метелиця, віхола, заметіль, хуга, завія, сніговій, *розм.* хурделиця, *розм.* хвища, *розм.* хуртеча.
- ЗЛИЙ**, недобрий, лихий, поганий, злісний, злостивий, злобний, зловорожий.
- ІТИ**, простувати, прямувати, ступати, *розм.* топати, *розм.* тупцювати; крокувати; *розм.* чимчикувати, *розм.* теліпатися.
- КМІТЛИВИЙ**, тямущий, тямовитий, *розм.* метикуватий, *розм.* метикований, здогадливий, бистрий на розум.
- ЛАСКАВИЙ** (*який виявляє ласку*), ніжний, лагідний, пестливий, голубливий, *розм.* ладний.

ЛЕЛЕКА, чорногуз, бусол, бузько́.
ЛЮТИЙ, хижий, злий, злющий, безжалісний, жорстокий, нещадний.
МАБУТЬ, певно, здається, видно, напевне, либонь.
МОВЧАЗНИЙ, небалакучий, неговіркий, маломовний, небагатослівний, мовчкуватий, безсловесний, безмовний.
НАРАЗ, враз, раптом, несподівано, зненацька.
НАСТАВАТИ, надходити, наближатися, насуватися, підступати, наспівати, приходити.
ОХАЙНИЙ, чепурний, акуратний, чистий, чепуристий.
ОХОРОНЯТИ, стерегти, пильнувати, вартувати, сторожити, чатувати, стояти на варті.
ПЛАКАТИ, *розм.* рюмсати, лити сльози, нюнити, скиглити, хлипати, ревити, сміятися на кутні, заходитися плачем, вмиватися слізьми; голосити, ридати.
ПОБАЧИТИ, угледіти, уздріти, зобачити, спостерегти; (*у гостях*) зустріти, здібати.
ПОВІЛЬНО, поволі, звільна, нешвидко, неспішно, потихеньку, неквапно, повагом, без поспіху, *розм.* неквапом, *розм.* повбленьки.
РАДІСНИЙ, веселий, життєрадісний, сонцелюбний, сонцеликий.
РАПТОМ, зненацька, ураз, несподівано, раптово, як сніг на голову, як грім з ясного неба, блискавично.
РОЗМОВЛЯТИ, говорити, балакати, бесідувати, вести розмову, гомоніти, перекидатися словами, *розм.* галакати, *розм.* щебетати.
САМОБУТНИЙ, оригінальний, своєрідний.
СВІТАТИ (*про настання світанку, ранку*), розвиднятися, сіріти, дніти, розсвітати, світліти, світлішати, ясніти, зоріти, мріти.
СКАЗАТИ, мовити, промовити, проговорити, проказати, вимовити, висловити, повідати, випалити, зронити, *розм.* пролепетіти.
СМІЛИВИЙ, відважний, хоробрий, мужній, безстрашний, відчайдушний, небоязкий.
СПОКОНВІКУ, з діда-прадіда, справіку, з правіків, одвічно, з давніх-давен, відколи світ.
СПРАВЖНИЙ, істинний, правдивий, чистий, дійсний; реальний.
СУМ, смуток, журба, печаль, туга, жаль, зажу́ра, жура́; скорбота.
ТОВАРИСЬКИЙ, дружній, пріятельський, пріязний, доброзичливий.
ЧУДОВИЙ, прекрасний, прегарний, розкішний, божественний, захоплюючий.
ШВИДКИЙ, скорий, бистрий, прудкий, хуткий, шпаркий, розгонистий, борзий; (*у праці*) беручкий, жвавий.
ШВИДКО, стрімко, стрімливо, хутко, скоро, бистро, прудко, мерщій, стрілою, віхорем, прожогом, стрімголов.

СЛОВНИЧОК ТАРОНІМІВ

Абонемент // абонент

Абонемент – право на регулярне користування чимось упродовж певного терміну і документ, що надає на це право; відділ бібліотеки. *Театральний абонемент; абонемент художньої літератури.*

Абонент – користувач абонементу. *У бібліотеки 20 тис. абонентів.*

Адрес // адреса

Адрес – письмове вітання. *Адрес з нагоди ювілею, підписаний адрес.*

Адреса – місце проживання. *Службова адреса, адреса школи.*

Ароматичний // ароматний

Ароматичний – який використовують для добування пахоців, який є джерелом поширення приємного запаху. *Ароматичні олії.*

Ароматний – запашний, духмяний, із якого виходить приємний запах. *Ароматний чай.*

Веліти // воліти

Веліти – віддавати наказ (книжне, застаріле слово). *Веліти покликати когось.*

Воліти – бажати, прагнути чогось; уважати за краще. *Волів прийти.*

Військовий // воєнний

Військовий – який стосується війська. *Військовий лікар, військова техніка, форма.*

Воєнний – який стосується війни. *Воєнний час.*

Гамувати // тамувати

Гамувати – угамовувати, приборкувати; не давати виявлятися чомусь. *Гамувати дітей.*

Тамувати – заспокоювати, стишувати, зменшувати дію чогось; задовольняти потребу чогось (звичайно про спрагу, голод). *Тамувати біль, спрагу.*

Гірський // гірничий

Гірський – прикметник до «гора», стосується гір; який перебуває, живе в горах; який використовують у горах. *Гірські лижі.*

Гірничий – який стосується гірників, добування корисних копалин. *Гірнича промисловість.*

Глибинний // глибокий

Глибинний – який діє чи перебуває на великій глибині. *Глибинні породи, глибинна хвиля.*

Глибокий – який має велику глибину, здійснюється на значну глибину. *Глибоке море, глибоке буріння.*

Громадський // громадянський

Громадський – який стосується громади, пов'язаний із нею; колективний, який належить усій громаді. *Громадська діяльність.*

Громадянський – який стосується громадянина, властивий йому; цивільний, невійськовий. *Громадянська позиція.*

Дружний // дружній

Дружний – який відбувається одночасно, злагоджено, спільно; пов'язаний дружбою і згодою. *Дружний колектив.*

Дружній – який ґрунтується на дружбі, прихильності, взаємно доброзичливий. *Дружній погляд.*

Економічний // економічний

Економічний – який стосується економіки. *Економічний спад.*

Економічний – ощадливий, який бережливо витрачає гроші, сили; оснований на економії. *Економічна людина.*

Земний // земельний

Земний – який стосується Землі як планети. *Земне тяжіння.*

Земельний – який стосується користування землею, землеволодіння або землеподілу. *Земельна ділянка.*

Зумовлювати // обумовлювати

Зумовлювати – бути причиною чогось, викликати щось. *Зумовлювати погоду, розвиток.*

Обумовлювати – ставити в залежність від певних умов; визначати умови, терміни тощо. *Обумовлювати договором; обумовлювати повернення.*

Компанія // кампанія

Компанія – група осіб, промислове об'єднання. *Компанія дівчат, телевізійна компанія.*

Кампанія – сукупність заходів для здійснення важливих політичних, господарських, культурних завдань. *Виборча кампанія, посівна кампанія.*

Кольоровий // колірний

Кольоровий – який має якийсь колір (не білий); яскравий. *Кольорові олівці.*

Колірний – який стосується кольору; прикметник до слова «колір». *Колірна гама.*

Людний // людяний

Людний – багатолюдний. *Людне місто, людний заклад.*

Людяний – гуманний, доброзичливий, чуйний до інших. *Людяний вчинок, бути людяним.*

Мимохідь // мимохіть

Мимохідь – не зосереджуючись на чомусь, між іншим, побіжно; минаючи кого- або що-небудь. *Переглянути мимохідь.*

Мимохіть – без певного наміру; всупереч бажанню, власній волі. *Заплакати мимохіть.*

Музичний // музикальний

Музикальний – обдарований здатністю тонко сприймати музику, виконувати музичні твори; мелодійний. *Музикальна дитина, музикальний слух.*

Музичний – який стосується музики як виду мистецтва. *Музична школа, музичний фільм.*

Ожеледиця // ожеледь

Ожеледиця – тонкий шар льоду на поверхні землі. *На дорогах ожеледиця.*

Ожеледь – кристали льоду-снігу, якими обростають стовбури та гілки дерев, дроти тощо. *Укривати-ся ожеледдю.*

Особистий // особовий

Особистий — такий, що належить певній особі, призначений для індивідуального користування. *Особисте життя, особиста власність, особиста думка.*

Особовий — такий, що стосується окремої особи. *Особовий склад, особова справа.*

Приводити // призводити

Приводити – доводити до якогось нейтрального або позитивного стану, наслідків. *Приводити до готовності, приводити в належний вигляд.*

Призводити – приводити до переважно негативно-го стану, вчинку. *Призводити до біди, призводити до хвороби.*

Природний // природничий

Природний – створений природою, а не людиною; зумовлений законами природи; звичайний, вільний. *Природні зони, природна поведінка.*

Природничий – природознавчий; пов’язаний із вивченням природи. *Природничі науки.*

Сердечний // сердешний // серцевий

Сердечний – сповнений доброзичливості, чуйності; добрий, щирий, вірний. *Сердечна людина.*

Сердешний – який викликає співчуття; бідолашний, нещасний. *Сердешна жінка.*

Серцевий – який стосується серця, його діяльності; пов’язаний з хворобами серця, їх лікуванням. *Серцевий ритм.*

Споживчий // споживацький

Споживчий – призначений для задоволення потреб споживання. *Споживчий кошук.*

Споживацький – влестивий тому, хто прагне лише до задоволення власних потреб, ігноруючи громадські інтереси. *Споживацькі нахили.*

Тактичний // тактовний

Тактичний – який стосується тактики як сукупності прийомів або способів для досягнення мети (у політиці, спорті) або здійснення певної бойової операції. *Тактичний хід, тактична перевага.*

Тактовний – який володіє почуттям міри, вміє поводитися, дотримується відповідних норм. *Тактовна людина, бути тактовним.*

Туристичний // туристський

Туристичний – який стосується туризму – спеціально організованого відпочинку. *Туристична агенція.*

Туристський – який стосується туристів, призначений для туристів. *Туристське спорядження.*

Численний // чисельний

Численний – який є у великій кількості. *Численні витрати.*

Чисельний – який стосується числа; виражається числом, числовий; кількісний. *Чисельне рішення, чисельне збільшення.*